

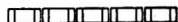
A SOPRONI SZINÉSZET TÖRTÉNETE.

IRTA:

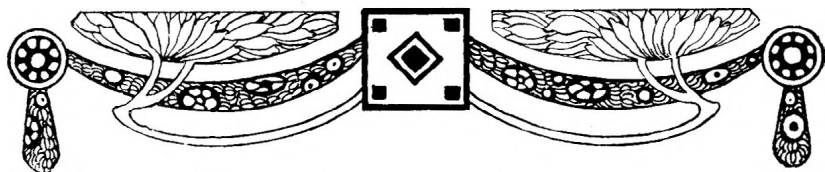
KUGLER ALAJOS.

SOPRON, 1909.

„Petőfi“ könyvnyomda r. t. Sopron.

Sopron (a kelta „Scarban“ s a római „Scarbantia“, német nevén: „Oedenburg“) egyike Magyarország legműveltebb városainak, amely hazánk történetében ősidők óta mindig nevezetes szerepet játszott. Olyannak teremtette eleven történetet fakasztó kedvező földrajzi helyzete s ezzel karöltve kiváló közművelődési érzéket nevelő nagy történelmi multja.

Nevezetes és gazdag a soproni színészet története is.

A tizenhatodik századig hazánkban eddig semmi írott emléke sincs színpadi műveknek vagy színi előadásoknak. De ekkor a Németországban keletkezett iskolai drámák, különösen a reformáció után, a mi iskoláinkba is bevonulnak. Előbb a protestáns lelkészek és tanárok, utóbb a XVII. század elején a jezsuiták, pálosok és piaristák kezdenek iskolai drámákat írni. Ezek *az iskolai színi előadások előzték meg Sopronban is a szorosan vett színészetet.*

Érdekes adatokat jegyez fel ilyenekről *Paintner Mihály*, jezsuita tanár a XVIII-ik századból. Ezek szerint az 1636-ban itt letelepedett jezsuiták gimnáziumában 1740-ben előadták „Viriates“, „Manlius Romanus“, „Iuvenis Hispanus a Mahumettano Regulo Christi causa occisus“ című szindarabokat; 1744-ben a győri püspök jelenlétében a „Jaurini oppugnationo“ című tragédiát, amelyben Esterházy Lajos herceg is szerepelt; ugyanakkor a grammatisták a „Lucas Nosara“, „Narcissus“, „Dapius és Zogius“ c. drámákat; 1745-ben

„Adrasti in Patrem egenum pietas“, „Quintus Sertorius“ és „Victor de Eugenio Theodosius“ c. szindarabokat; 1751-ben Esterházy Oktavia hercegasszony jelenlétében a „Felician“ c. drámát. A szereplőket a hg. Esterházy-alapból jutalmazták¹⁾.

Ez a java részt latin nyelvű iskolai színészet azonban első sorban csak nevelési és tanítási eszközül szolgált s így a nagy közönségre, a mely nem is igen tudott róla, kevés hatással lehetett.

A tulajdonképeni színészet hazánkban a német színészettel kezdődik. 1696-ban adományozza I. Lipót király az első eddig ismert német színigazgatói szabadalmat²⁾ s a 18. század közepén a német színészet már magas fokon áll. Nálunk bizonyára külföldet járó főuraink honosították meg.

E német színészetnek első magyar állomásai és kapui természetesen határvárosaink, Pozsony és Sopron, amelyeken át a német vándor komédiás csapatok hazánkat különösen 1785 – 1795 között valósággal elárasztották³⁾.

Pesten, Temesváron, Kassán, Pécsen, Komáromban, Győrött, Aradon, Szegeden, Brassón, Nyitrán stb. mindenütt járt a német muzsa, sőt még a tűzsgyökeres magyar Szegeden és Kolozsváron is vannak nyomai a német színésznek.

A magyar színészet története tulajdonképen csak 1790-ben kezdődik, amikor az első „Nemzeti magyar játékszini társaság“ Budán megalakult.

* * *

Igen nehéz megállapítani, hogy mikor és melyik német komédiás csapat kezdte meg először Sopronban előadásait. Amíg a városnak állandó színháza nem volt, a vándor szini társulatok csak valamelyik vendéglőnkben üthették fel sátorfájukat, de ilyesmiről levéltári adataink nincsenek.

A soproni német színészet első biztos és hiteles levéltári adata 1768-ból való. Ez év március hó 24-én javasolja

¹⁾ Horváth Kristóf: „A soproni kath. gymnasium története“. (1895/6. évi iskolai értesítő. 71. l.)

²⁾ Bayer József: „A nemzeti játékszín tört.“ I. 495 l.

³⁾ Bayer J. i. m. l. 351. l.

Pellicán Ferenc Ignác polgármester a községi gyülekezetnek, hogy a város hasznávértlen és üresen álló szárazmalmát (Ochsen Muhl, mola boaria)¹⁾ engedje át a város közönsége a Pozsonyból jelentkezett és ajánlásokkal ellátott komédiásoknak azzal a feltétellel, hogy a nevezett épületben a maguk költségén színpadot állítsanak fel és minden egyes előadásért a városi pénztárba bizonyos összeget fizessenek be. Ha pedig a jövőben is kedvük volna itt játszani, akkor az a szárazmalom színházzá volna átalakítandó. — A községi ülésnek ugyan az a véleménye, hogy a február 27-én a várost ért földrengés miatt sem zenélni, sem komédiázni nem volna szabad, de mert a jelentkezett komédiások a színházra már költségeskedtek és igen jó ajánló leveleik vannak, amugy is nem sokáig szándékoznak itt maradni, a község megengedhetőnek tartja, hogy a husvéti ünnepek után játszhassanak.²⁾

¹⁾ Ez a szárazmalom körülbelül a mai kaszinó, főreáliskola és neolog zsidótemplom között állott, az ugynevezett „Brückl“ mellett. A kaszinó helyét akkor a bástya foglalta el, a reáliskola helyét a régi sörház s a Pejachevich-féle lakóház, a zsidótemplom mögött állott a „Brückltorony“. A belvárosból a mai kaszinókert mentén a sétaterre vezető út helyén mély árok volt, a belváros felé a város bástyafala. A mai iskola-utca volt a „Brückl“.

²⁾ Tanácsi és községi jegyzőkönyv 1768. 78. és 91. l.: Praesente Communitate Hat Ihro Gestreng und Herrlichkeit Herr Frantz Ignatz Pellicán, Wohlmeritirter Herr Burgermeister Einer Ehrsamten Gemeinde proponiret: „3tio Nachdeme von Pressburg einige mit recommendationen versehene Comoedianten auf einige zeit zu spillen hier angekommen, so währe denenselben die hiesig ohnehin fruchtloss stehende lehre Ochsen Muhl zu dem ende eingeräumet worden, damit Sie sich in solcher auf eygene Kosten ein Theatrum errichten und indessen etwas gewisses benantl. vor jede Comedie in die Cammer Cassa bezahlen sollen, und wann Sie etwann in Zukunft auch allhier spielen wollen, dass diese Ochsen-Muhl zu einem Comoedie Haus adaptirt werden solle.“

Auf vorhergehende propositiones nun hat Eine Ehrsame Gemeinde mittelst Herrn Vormund Georg Tieftrunkh geantworthe, und zwar: „Ad 3tium. Auch denen Comoedianten möchte nicht erlaubt werden Comoedien zu spielen (mert február hava 27-én földrengés volt Sopronban), in Ansehung aber dessen, dass selbe bereits auf die erbauung des Theatri verschiedene Unkosten sich gemacht, Sie auch mit hohen Recommendationen von Pressburg aus bekleidet, im übrigen nicht Lange hier zu verbleiben gedänkh, wurde Magistratualiter beschlossen, dass selbe nach denen Feuertägen ihre Comoedien produciren sollen.“

Abból, hogy ezek a pozsonyi színészek előadásai után 25 frtot fizettek a város pénztárába¹⁾, bizonyítható, hogy szezonjuk legalább is 4 hétig tartott. Mert, amint látni fogjuk, egy másik társulat ugyanez év aug. 6-tól szept. 5-ig tartott előadásaiért 22 frtot fizetett a kamarai pénztárba. — Bizonyára jó társulat lehetett, a mely igen tetszett s ez a földrengéstől való rettegetést is ellensúlyozta.

Ugyanez év aug. 5-én a városi tanács *Meninger Mátvás*, német színigazgató beadványát tárgyalja. Meninger azt kívánja, hogy társaságával a jövő ősszel és télen a városi szárazmalomban játszassék. E végett a város alkíttassa át azt a malmot úgy, hogy benne ne csak színi előadásokat, de bálakat is lehessen tartani. Ha a város erre vállalkozik, akkor biztosítja a közönséget, hogy a közhasznára s az itteni nemesség és polgárság multságára éveken át is kész itt maradni.

Erre a városi tanács azt a határozatot hozta, hogy jelentést tesz a m. kir. udv. kamarának s attól a szárazmalom átalakítására engedelmet és beleegyezését kéri. Azt mondja a tanács, hogy jól megfontolta, bár a színház és bálterem berendezése több 100 frtba kerül, ez a költség évek múlva haszonnal meg fog térülni, ha az említett „komédiás principális“ (Comedianten Principal) állandóan itt marad és minden előadásért 2 frtot fizet a város pénztárába. Vajjon a színigazgató avagy a városi toronymester (Thurnermeister) tartsa-e a bálakat, aki eddig

¹⁾ Sopron város 1768. évi számadáskönyve. 38., 39. l.: „Neuer Empfang an Geld Ins Gemein . . . 23. Den 6-ten May erhielt ich von Tit. Herrn Franz Ignatz Pellicán Wohlmeritirten Stadt-Richtern die von denen Comoedianten, welchen in der sogenannten Ochsen Mühl zu spielen zu gelassen ist worden, erlegte 25 fl.“ — E feljegyzésből az is kiténik, hogy Pellicán F. I. az utolsó községi előljárósági választáson, amely minden év Szt. György napján (április 25.) tartott, előbb viselt polgármesteri állásából a város birói állásba lépett. — Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a polgármester, város bíró és a jegyző 600–600 frt., a tanácsosok 400–400 frt. fizetést kaptak akkor.

tartotta, azt a tanács egyelőre nyílt kérdésnek hagyja¹⁾.

Terve megvalósítására a tanács hamarosan meg is teszi előkészületeit s aug. 26-án tartott üléséből utasítja a város pénztárosát, hogy a szárazmalom átalakítására szükséges épületefát Wiener-Neustadtban mielőbb vegye meg²⁾.

E gyors intézkedésre befolyással lehetett, hogy közvetlenül a Meninger ajánlatának tárgyalása után, már aug. 6-án, a még át nem alakított szárazmalomban megkezdte színi előadásait *Perner Felix*, német színigazgató, ugyanaz, aki 1771-ben, az első pesti német színházat „Die indianische Witwe“ című vígjátékkal megnyitotta³⁾. Ez a Perner 1768. aug. 6-tól szept. 5-ig tartott itt Sopronban⁴⁾ előadásokat s

¹⁾ Tan. és közs. jk. 1768. 194. l.: „Die 5-ta Augusti Sub Praesidio Perillustris Domini Joannis Christiani Gabriel, Consulis, praesentibus Perillustribus Dominis Francisco Ignatio Pellicán, ordinario ludico, Leopoldo Artner, Daniele Hochholzer, Ludovico Bucholcz, Andrea Torkos, Josepho Blasowszky, Ludovico Richardo Liebezeit, Philippo Steiner, Ignatio Poeck, Ignatio Ernst, Senatoribus, Josepho Bernacsky, ordinario et Melchiore Waltersdorffer, Vice-Notarys.

Hat Matthias Meninger Principal einer Gesellschaft deutscher Schauspieler bey Einem Wohl-Edlen Rat das Ansinnen gemacht, dass Ihme erlaubt werden möchte, mit seiner Gesellschaft künftigen Herbst und Winter hindurch in der Ochsen Mühle Comoedien zu spielen, und zu solchem Ende erstgedachtes Gebäu auf Gemeiner Stadt Unkosten darnach möchte eingerichtet werden, dass Comoedien, sowohl als auch Baale darinnen könnten gehalten werden, mit dem Versichern, dass, wann solches zu Stande kommen wird, er auch ganze Jahre hindurch mit seiner Pande dem Publico zum Nutzen und dem hiesigen Adel und der Burgerschaft zur Belustigung allhier verbleiben wolle: und nachdeme gedacht Ein Wohl-Edler-Rath erwogen, dass obschone die Einrichtung des Theaters und des Baal Zimmers etliche Hundert Gulden erforderlich zu seyn scheinen, solche jedoch in etlich Jahren mit Profit wider ersetzt werden könnten, wann obgedachter Comedianten Principal beständig allhier verbleiben und für jedes aufzuführendes Schauspiel ausser denen Baalen (in Betreff welcher noch nichts ausgemacht worden, ob Er oder der Thurnermeister solche halten soll?) 2 fl. zu Cammer Cassa zahlen wird, nochgedachter Comoedianten Principal auch sich dazu anheuschig gemacht hat; als ist determiniret worden, dass dieses vorläufig Einer Hochl. Königl. Ung. Hof Cammer eingerichtet und zugleich Hochderselben gnädiger Consens und Begnähigung erbetten werden solle.“

²⁾ Tan. és közs. jk. 1768. 208. l.

³⁾ J. M. Korabinsky: „Geogr. hist. Lexikon von Ungarn“ Pressburg 1786. 531. l.

⁴⁾ Tan. és közs. jk. 1768. 231. l.: „12mā Sept. Sind die durch Titl. Herrn Stadtrichter von denen einige Zeit hier gewesten Comoedianten für gehaltene Schauspiele erlegt und auf das Rathhaus gebracht 22 fl. Herrn Andreas Sedlmayer dermaligen Stadt Cammerer zur Verrechnung behändigt worden“. — Városi számadáskönyv 1768. 39. l.

ugy látszik, a soproniak tetszését nagy mértékben megnyerte. Tanuskodik erről a városi tanács bizonyítványa, amelyet 1768. évi szept. 5-én állított ki e színigazgató részére, s amelyben bizonyítja, hogy Perner társulata betanított gyermekekből, színészekből, táncosokból és táncosnőkből s egy ballettmesterből áll. Előadásra kerültek tanulságos szinidarabok, jól kigondolt és előadott némajátékok, megtekintésre méltó ballettek és egyéb mulattató és szórakoztató, szép disztiményekkel ellátott színházi produkciók és zenés énekdarabok, amelyek mindenki tetszését megnyerték annyira, hogy a város éppen nem ellenezte volna, ha a társulat tovább is itt maradt volna¹⁾. Ugyanez 1768.

¹⁾ Fogalmazások és bizonyítványok jegyzőkönyve. 1768. 32. l. és Tan. és közs. jk. 1768. 221. „Die 5-ta Sept. Ist dem Felix Perner, welcher einiger Zeit seine Schau Bühne mit Eines Wohl Edlen Rathes Verwilligung mit seiner Comoediantischen Gesellschaft eröffnet und verschiedene Comödien, Pantomimen und Singspiele zu jedermans Vergnügen aufgeführt hat, seines wehrend dem er sich aufgehalten, bezeigten Wohlverhaltens, das anverlangte Magistratual Zeignis werwilliget worden“.

„Wir N. N. Bürgermeister, Richter und Rath der Königl. Frey-stadt Oedenburg in Nieder Ungarn, Urkunden hiermit, dass Vorweiser dieses, Felix Perner, mit unserer Bewilligung den 6-ten jüngst abgewichenen Monaths Augusti dieses innlebenden Jahrs allhier seine Comoediantische Schaubühne eröffnet und bis heutigen Tag inclusive mit seiner theils aus eigenen, als auch anderen aufgenommenen gelehrten Kindern, Acteurs, Tänzern und Tänzerinnen, wie auch einen Ballettmeister bestehenden Gesellschaft, verschiedene Lehr und sinnreiche Schauspiele, wohl erdicht und ausgeführte Pantomimen, sehenswürdige Ballets, und sonst andere zur Belustigung und Gemüths Veränderung dienlich, auch mit verschiedenen schönen Decorationen versehene Theatralische Auftritte und Musicalische Singspiele zu Jedermänniglichen Beifall und Vergnügen aufgeführt, ansonst auch während seines Aufenthalts sich mit oberwähnt seiner Gesellschaft dergestalten verhalten habe, dass man seinem weitem Verbleiben allhier keines Weges entgegen gewesen wäre. Dieweilen aber gedachter Perner entschlossen, auch anderer Orthen sein ferneres Glück zu versuchen, aus dannenhero um beglaubte Urkunde und Zeugnisse wehrend seines Hierseyns bezeigten Friedsamen und wohlgesitteten Verhaltens geziemend angegangen. Als haben Wir seinem fördersamen Besten und Glücke nicht verhinderlich seyn, und dessen billigen Gesuch zu Folge über all Vorstehendes zu dessen Ruhm und Lob, auch weiterer Beförderung unter allhiesig Gemeiner Stadt kleinern Insigl und Notarial Unterschrift attestieren sollen. Oedenburg in Versammelten Rath, den 5ten Sept. 1768“.

év nov. és dec. hónapjaiban is tartattak színi előadások Sopronban, a melyekért 30 frt. folyt be a házi pénztárba. Perner 22 frtot fizetett¹⁾).

A színházzá átalakítandó szárazmalom dolgában a városi tanács mindjárt a jövő év tavaszán, 1769 március 29-én ékes latin nyelven megírja már eltőkélt felterjesztését a m. kir. udv. kamarához. Elmondja benne, hogy létezik városunkban egy épület, amelyet évekkel ezelőtt szárazmalomnak használtak, de ma a város ez üres és egészen elhanyagolt épületnek semmi hasznát sem veszi. Azért a tanács megengedte, hogy annyira amennyire színházzá alakítsák át és szindarabokat játsszanak benne. Ilyen módon a város már az elmúlt évben időközönként itt szerepelt szintársulatoktól 77 frtot vett be, sőt már az idén is 22 frt jövedelme volt. Sokkal nagyobb jövedelemre számíthatna azonban a város, ha a szárazmalmot úgy átalakítaná, hogy abban nemcsak szindarabokat előadni, de bálakat meg lakodalmakat is lehetne tartani. Mai állapotában ez az épület nem alkalmas arra, hogy a nemesség, de különösen a katonaság szívesen látogassák. Azért maguk a szinigazgatók (Archimimi) is kérték az épület gyökeres átalakítását. Szívesen fizetnek azután nagyobb bért. A tanács pedig annál inkább hajlandó e kérelemnek helyt adni, mert azt hiszi, hogy azzal a város jövedelmét is szaporítja. Azért a tanács beküldi az Esterházy herceg műépítésze által készített építési tervet, s a költségtervezetet. Jóváhagyását annál inkább kéri, mert az új színház bérösszege a befektetett tőkét bőven fogja kamatoztatni²⁾).

A költségvetés szerint a kőművesmunka 388 frt 50 denárban, az ácsmunka 392 frt 83¹/₃ denárban, az asztalosmunka 166 frt 87¹/₂ denárban, a festőmunka 259 frt 31²/₃ denárban, az egész átalakítási munka tehát 1207 frt

¹⁾ Sopron város 1768. évi számadáskönyve 39. l.: „24. Den 12ten Septembvis abermahl wegen gespielten Comoedien 22 fl. . . . 25. Den 30ten Decembvis mehrmahlen wegen gespielten Comodien 30 fl.“

²⁾ Latin fogalmazások jke. 1769. 66. l.

és 52^{1/2} denár összegben állapítottatott meg. A földszinten 28, a karzaton pedig 8 pad lett tervezve. A függöny 8 rőf hosszú és 8 rőf széles. A falakat al fresco festették¹⁾. Az építés kőmivestere volt Trost János György, városi kőmivestermester, ácsmestere Matthis Lőrinc, városi ácsmester, az asztalosmunkát Pohl János György, a lakatosmunkát Vollrath Frigyes és a kőfaragómunkát Hauck Tóbiás végezték. A színház kifestését Dorfmeister István, hírneves 18. századi helyi festőnkre bízta²⁾. Abból a körülményből, hogy ugyanez a festőművész a régi városháza ismeretes mennyezetét művészi módon ugyanolyan árban festette meg (300 frt) mint a színházat, azt lehet következtetni, hogy az új színház belseje igen diszes volt.

A m. kir. udvari kamara jun. 16-án kelt rendeletével a színház (Comoedie-Haus) építését a költségelőirányzattal együtt helybenhagyta azzal, hogy az átalakítási munkálatok az előirányzott összegnél többbe semmi esetre sem kerüljenek³⁾.

Már július elején megkezdik a munkát s az első kőből épült soproni színház még alig kész, már szept. 22-én 3 évre bérbe adják Celestei Estupignan Jeromos grófnak mind a három évre 700 frtért. Az egész szerződés csak négy pontból áll: 1. A város átengedi az újonnan helyreállított komédiás házat a benne levő theatrummal és minden hozzá tartozóval együtt a nevezett grófnak 3 évre attól a naptól kezdve, mikor először fog benne előadást tartatni, olyanformán, hogy a grófnak kizárólagos jogában áll a tanács mindenkori tudtával tisztességes szindarabokat adatni, bálakat és más megengedett mulatságokat tartani. Ezért 2. a bérlő gróf a három évre 700 frtot fizet és pedig fél-évenként előre 116 frt 40 krt. 3. Hogy a város minden veszedelemtől megóvassék, a bérlő mindig éber és józan

¹⁾ Latin fogalmazások jke. 1769. 68. 1.

²⁾ Sopron város 1769. évi számadáskönyve. 131., 132., 135., 164.

³⁾ Tan. és közs. jk. 1769. 217. 1.

embereket alkalmazzon, hogy különösen tűz ne támadhasson. Ha a bérlő emberei ilyféle szerencsétlenséget okoznak, a bérlő felelős. 4. Hogy a színház bejáratánál szabad lángu világításra ne legyen szükség, a város két nagy lámpást fog oda alkalmazni, melyeknek világításáról a bérlő gondoskodik. A bérleti idő lejártával a bérlő a komédiás házat minden hozzá tartozóval jó állapotban tartozik a városnak átadni. Végül, akár a gróf, akár a város nem kívánnák 3 év múlva a bérletet meghosszabbítani, a szerződés felmondásának határideje mindkét részre 1772. évi ápril 24. napjában állapítatik meg¹⁾.

A szept. 24-én felterjesztett szerződést a m. kir. udv. kamara okt. 31-én kelt leiratával helybenhagyta.

Még az átalakítás és Estupignan (Estupignano) gróf bérlete előtt 1769. jan. 1-től február 7-ig a *Nobák*-féle színhársulat (Comoedianten Compagnie), március 27-től pedig május hó 28-áig *Passer Ferenc* komédiás csapata tartottak előadásokat a soproni ideiglenes színházban. Az előbbi 22 frtot, az utóbbi 39 frtot fizetett bér gyanánt a város házi pénztárába²⁾.

Az új színházat Prenner Antal 1769. évi okt. 15-én nyitja meg és 1770. évi február 27-ig, egyfolytában játszik benne³⁾. Érdekes, hogy ugyanakkor 4 héten át két equilibrista is produkálta művészetét, név szerint *Brullo Lajos* és *Bussety János*. Távozásukkor mindegyik jó bizonyítványt kap a városi tanácstól⁴⁾.

Sopronnak tehát már 1769-ben állandó, kőből épült színháza volt s e hiteles történeti adattal városunk hazai színészetünk történetében olyan előkelő helyre kerül, hogy összes magyar városaink között csakis Pozsony tud vele az elsőbbség dolgában versenyre kelni.

¹⁾ Tan. és közs. jk. 1769. 240. l.

²⁾ Tan. és közs. jk. 1769. 29. és 117. ll.

Sopron város számadáskönyve. 1769. 34. és 35. ll.

³⁾ Fogalm. jk. 1770. 4. l.

⁴⁾ Fogalm. jk. 1770. 11. l.

Pozsonyban már „1733-ban állandó színház állott fenn, de a tűzveszélyes épület csakhamar a lángok martaléka lett“. „1741-ben ismét háromemeletes faszínházat építettek, de a színművészetnek Pozsonyban csak 1776-ban emeltek állandó hajlékot¹⁾“. Ez adatok szerint igen valószínű, hogy az első, 1733. évi pozsonyi színház is csak fából készült s ez esetben kőszínházával Soproné volna az elsőség. Ha pedig már az első pozsonyi színház is kőszínház volt, akkor Sopron feltétlenül második helyre kerül. Mert Pest első színháza 1771-ben épült, Temesváré 1776-ban; Kassáé 1781-ben, Szegedé 1800-ban, Kolozsváré 1804--1821 között, Pécs városáé 1840-ben, Szatmár-Németié 1847-ben, Szabadkáié 1854-ben, Debreczené 1865-ben, Székesfehérváré 1874-ben, Szombathelyé 1880-ban, Kecskemété 1896-ban, Nagyváradié 1900-ban, stb.²⁾.

Estupignan gróf első három évi bérleti idejéből még csak az az egy adatunk van, hogy 1772-ben 3 hónapig *Schwertberger Károly József*, színész principális, tartott előadásokat³⁾.

1772-ben ismét Estupignan gróf veszi bérbe a soproni színházat a régi bérért, de most 7 egymásután következő évre kapja, mert a gróf arra kötelezte magát, hogy a színházban a maga költségén egy másik karzatot épít és négy új páholyt rendez be. A régi bérleti szerződés tehát ezzel a ponttal bővült, de azzal is, hogy a színházban csak tisztességes szindarabokat szabad előadni, nem pedig oktalán állatokat szerepeltetni, amint az az előző bérleti évben előfordult⁴⁾. Külön kérelmére a tanács a bérlőnek arra is ad engedelmet, hogy gyaloghintókat és bérkocsikat szerezhessen be, azzal a feltétellel, hogy minden bérkocsi után

¹⁾ Magyarország vármegyei és városai. Pozsonyvármegye. 395., 396. l.

²⁾ Az illető városok monografiából.

³⁾ Fogalm. jk. 1772. 5. l.

⁴⁾ Tan. és közs. jk. 1772. 208. l.

évenként egy aranyat fizessen a polgári kórház részére¹⁾.

Ez időszakból csak annyit tudunk, hogy 1774 április 1-től május 30-ig ismét a híres *Berner (Perner) Felix*, ugyan-ez év nov. 26-tól 1775. évi jan. 19-éig pedig *Hebentinger János György* játszanak társulatukkal a soproni színházban. Mindegyiknek, de különösen az elsőnek, most is igen szép bizonyítványt állít ki a városi tanács²⁾. 1776 jan. havában Nasselli József, olasz kötél-táncos produkálja magát társulatával a színházban.

Ami ez évek gyér adatai már sejtetni engedtek, az 1776-ban be is következett. A soproni színházi viszonyok oda fejlődtek, hogy (mint a városi tanács maga mondja) már alig akadt szintársulat, amely Sopronba kívánczolt volna. Estupignan gróf azért elállott szerződésétől és helyette Stharenberg (Starhemberg) Lajos gróf, táborszer-nagy kínálkozik arra, hogy a színházat az eddigi bérért bérbe veszi s a maga költségén helyre is állíttatja, ha a bérletet 10 egymásután következő évre megkapja³⁾.

A város Starhemberg gróf ajánlatát elfogadja és vele a szerződést jun. elején megkötö. 1776. évi júniusban már ismét előadásokat is tart a soproni színházban *Hilwerding József* director, 1777. évi jul. és aug. hónapokban pedig *Arndras Fülöp* gyermektársulata⁴⁾.

A városi tanács egy bizonyítványából e korból két színésznő nevét is megtudjuk. Az egyik *Rausser Erzsébet*, aki 1777-ben egy általa felfogadott kis fiut itt hátrahagyott; a másik pedig *Novák Éva* asszony, aki ezt az elhagyott gyermeket magához vette⁵⁾.

A Starhemberg-féle szerződést a gróf halála 1778-ban hirtelen megbontotta. Akkor előállott két soproni keres-

1) Tan. és közs. jk. 1772. 226. l.

2) Bizonyítványok jk. 1774. 48. l.
Bizonyítványok jk. 1775. 5. l.

3) Fogalm. jk. 1776. 239. l.

4) Biz. jk. 1776. 34. l.
Biz. jk. 1777. 54. l.

5) Bizonyítványok jk. 1778. 20. l.

kedő, *Frankendorfer Tóbiás* és *Mumb (Muhm) Ferenc*, akik arra kérték a várost, hogy a Starhemberg-féle szerződést a még hátralevő 8 évre egyszerűen ruházza reájuk. A tanács hajlandó is lett volna erre, de a m. kir. udv. kamara nem adta beleegyezését, hanem azt kívánta, hogy a város a színház bérbeadására szabályszerű árverést tartson¹⁾.

Az 1779. évi márc. 27-én tartott árverésen a színházat a legtöbbet ígérő *Eichelberger Lénárd*, kávé és neje, és *Gallus Pál*, seborvos (Baader und Chyrurgus) vették bérbe három évre, évi 283 frt bérösszegért. Az ugyanakkor megkötött szerződésbe a tanács azt az új pontot vette fel, hogy minden szini előadásra két tanácsi biztosnak a bérlők ingyen belépőt tartoznak adni²⁾.

Az új bérlők 1781. évi február 5-én 112 frt bérengedésért folyamodnak, mert Mária Terézia királyné halála miatt úgy az 1780. évi adventi muzsikális akadémiák, valamint az 1781. évi farsangi szini előadások és bálók elmaradtak.

E beadványból megtudjuk, hogy 1779-ben *Tibold* komédiás direktor egy-egy bálért 6 frtot fizetett, és hogy a muzsikális akadémiákat a városi toronymester (akkor *Gassner Lajos*) s a katonai zenekar szokták megtartani, melynek élén az időben *Ruschitzka Vencel*, karmester állt. — Ugyanakkor a bérlők szerződésben voltak *Francois Mersch*y (Franz Mörisch) hercegi színházi direktorral, aki gyermek-operetta társaságával itt előadásokat tartott³⁾.

A színházi bérlet újabb lejártával három ajánlattevő versenyez a soproni színházért. Az első a már említett *Gassner Lajos*, városi toronymester, aki arra hivatkozik, hogy a színház megépítése előtt mindig a városi toronymester gyakorolta a báltartási jogot, nagy kára van abból, hogy az ünnepek megkevesbedtek s így keveset keres a

¹⁾ Fogalm. jk. 1779. 44. l.

²⁾ Tan. és közs. jk. 1779. 98. és 144. l.

³⁾ Fogalm. jk. 1781. 66. l.

templomi zenével, a névnapi éjjeli zene, valamint a lakodalmi s egyéb zenék lassacskán egészen divatjukat mulják s így jövedelme igen megcsappant¹⁾. Azért kéri a színház bérletét. A tanács fel is terjeszti kérelmét, de a régi bérlők ugyancsak a m. kir. udvari kamarához fordulnak s a toronymester kérelmének elutasítását kérik. Avval érvelnek, hogy a toronymester jövedelme csak a színházi zenéért 1781. évi okt. 1-től 1782. évi február 12-ig 400 frt volt és készpénzben évenként legalább is ezer frt. A toronymesternek nincs vagyona, a zenén kívül semmihez sem ért, sem polgár, sem adófizető, hanem csak városi szolga, aki polgári beneficiumot nem bérelhet. Az érvényben levő kormányhatósági rendeletek szerint minden városi bérleti beneficium árverésre bocsátandó s ez esetben is a régi bérlőnek elsőbbségi joga van, ha ismét ugyanazt a bérösszeget ajánlja. A bérlők hajlandók az eddigi 283 frt évi bér helyett 300 frt bért fizetni s a színház mellé öltöző szobát építeni a színészek számára, akik eddig a szinpadon voltak kénytelenek öltözködni, ami esetleg botrányt okozhatott²⁾.

Az udvari kamara a régi bérlőknek ad igazat és elrendeli, hogy a város velük újabb három évre kösse meg a színházi bérleti szerződést, ha többet ígérő ajánlattevő nem jelentkeznék.

A harmadik versenyző *Divald Ferenc*, hercegi szinigazgató azonban szintén 300 frt évi bérösszeget, de ezenkívül még újabb dekorációkat és nagyobb javításokat is ígér³⁾.

Ilyen körülmények között a városi tanács a színház bérletére kiírja a pályázatot, s az 1782. évi márc. hó 12-én tartott árverésen a színház bérletét újabb három évre ismét Eichelberger Lénárd és Gallus Pál nyerik el évi 400 frt bérrel s a Divald-féle összes egyéb ajánlatok elvállalásával. A m. kir. udv. kamara a megkötött szerződést helyben-

¹⁾ Fogalm. jk. 1782. 33. l.

²⁾ Rendeletek jk. 1782. 60. l.

³⁾ Fogalm. jk. 1782. 98. l.

hagyja, de tekintettel a nagyobb bérösszegre s arra, hogy a bérlők új dekorációkat hajlandók beszerezni s a színház mellé a javítás idejére nyári faszínt is akarnak építeni, a bérleti idő tartamát 5 évre meghosszabbítja¹⁾.

A kir. kamara jóindalata azonban nem sokat használt a bérlőknek, mert még az első három évet is alig bírták ki. A tulmagasra fellicitált színházi bérösszeg arra kényszerítette a bérlőket, hogy a szintársulatokat szintén alaposan megadóztassák. Ennek pedig az lett a természetes következménye, hogy a komédiás direktorok idővel szépen elmaradoztak.

Hangos kifejezést ad e miatti panaszának Kinsky gróf tábornosernagy, aki 1785 február 28-án magához kéri a tanács urait s azt tanácsolja nekik, hogy forduljanak a helytartó tanácshoz s eszközöljék ki, hogy a bérlet visszaszállhasson a városra. Hosszab tárgyalások után a bérlők tényleg még a harmadik évben bizonyos kártérítésért le is mondtak bérletükről. A báltartási jogot a város ismét a toronymesternek adja bérbe, a színházat pedig két évig maga kezeli²⁾.

1785/6-ban *Schertzer Ferenc* és *Berner Felix* a színház-bérlő szinigazgatók, 1786/7-ben pedig *Bartsch Ignác*³⁾.

A félbemaradt s a városra visszaszállott Eichelberger-Gallus-féle 5 évi bérlet lejártá után ismét két mágnás jelentkezik a színház és báltartási jog kibérlésére. Az egyik Festetich Péter gróf, a másik Pejachevich Károly gróf. De az előbbi hamarosan visszavonta ajánlatát.

Pejachevich gróf a városhoz intézett beadványában késznek nyilatkozik arra, hogy a színházat körülbelül 5000 frt költséggel átalakíttatja s a színház mellett saját házában báltermet is építtet, ha a város neki a színházat s a báltartási jogot 16 évre évi 150 frt bérért átengedi.

1) Rend. jk. 1782. 197. l.

2) Községi jk. 1785. 28. l.

3) Városi számadáskönyvek 1785., 1786., 1787.

A város ez értelemben Pejachevich gróffal 1788. évi június 4-én megkötö a szerződést, amely a soproni színházat 16 évre, vagyis 1804-ig, ez évben pedig 10 évre ismét megújítva, egészen 1814-ig, tehát összesen 26 évig, Pejachevich gróf kezére adta¹⁾.

Az új bérlet mindjárt a következő évben felépítette a megígért kaszinót. A palotaszzerű épület (a mai belvárosi kath. népiskola) vagy 50.000 frtba került és bizonyára a város díszére szolgált. A bálterem 15 öl hosszú és 6 öl széles volt kettős karzattal, földszint pedig kávéház és vendéglő volt elhelyezve. A mai színházkávékáz telke képezte a kaszinó tágas kertjét.

A Pejachevich-féle 26 éves bérlet a soproni színházat legalább abba a helyzetbe hozta, hogy rendszerint mindig volt téli színtársulata, amely nem szorult a közönség kegyadományaira, amint az előzőleg napirenden volt. A bérlet több beadványában kimutatja, hogy a színház és színészet fenntartása tetemes anyagi áldozatába kerül. Páholyát csak úgy megfizeti, mint más színházlátogató és bérletszünetben meg is váltja. Minden alkalommal, mikor valamelyik családtagja neve napját üli, 50 frtot ajándékozik a direktornak és minden jutalomjáték esetében a színészeket és színésznőket nagyobb ajándékban részesíti. A színház és bálterem fenntartása saját bevallása szerint, a befektetett tőkén kívül, évenként legalább is 1000 frtjába kerül, aminek a fele sem térül meg²⁾.

E hosszú bérleti időből csak néhány német színigazgató nevét ismerjük. 1795-ben itt járt *Paraszkovitz Konstantin*, 1802-ben *Wilhelmi*, 1806-ban *Brandaeis Ferenc* és 1813-ban *Kuntz Kristóf*, akik Pozsonyban és Temesváron is gyakrabban megfordultak.

A színrekerülő szindarabok jegyzékét minden színi szezon elején be kellett terjeszteni a helytartó tanácshoz.

¹⁾ Kugler Alajos: „A soproni színház története. 1841—1891“. 6., 8. l.

²⁾ Fasc. XXV. 1783. 9.

Főszabály volt, hogy csak olyan darabot volt szabad előadni, amely Wien-ben vagy Pesten legalább már kétszer előadatott.

Két ilyen műsort őriz a városi levéltár, egyiket még a 18. századból, a másikat pedig a 19. század elejéről.

Paraszkovitz Konstantin 1795. évi műsora a következő:

„1471. praesentatum Die 4. Septembr. 1795.

VERZEICHNISS

der künftigen Winter in Oedenburg aufzuführenden Stücke.

Die Abentheuer des Herzens.
 Alte und neue Welt.
 Alles in Uniform für unsern König.
 Alle strafbar, ein Lustspiel.
 Alfred König der Angelsachsen.
 Armuth und Edelsinn.
 Camma, die Heldin Boyoariens.
 Die Drillinge.
 Doktor Guldenschnitt.
 Die Eyfersüchtigen.
 Eulalia Meinau.
 Frauenwitz.
 Freundschaft und Argwohn.
 Der Graf aus Deutschland.
 Der Günstling.
 Galora von Venedig.
 Die Grafen Guiscardi.
 Glück bessert Thorheit
 Der Grandprofos.
Hattyú Ilona.
 Ignaz de Castro.
 Juliana von Lindorak.
 Julius von Tarent.
 Komplimente und Wind.
 Freundschaft, Liebe und Argwohn.

Die Lästerschule.
 Liebe wirkt schnell.
 Das Loch in der Thüre.
 Lutz von Unterstein.
 Lotte von Westenburg.
 Menzikoff und Natalie.
 Die Maskerade.
 Minna von Barnhelm.
 Der Mann von 40. Jahren.
 Der schwarze Mann.
 Das Mädchen von Marienburg.
 Margarethe die Maultasche. (Adolf Anton).
 Noch seltner als Weibertreue.
 Oda.
 Othello.
 Der Page.
 Die Postknechte.
 Das Portrait der Mutter.
 Der politische Kannengiesser.
 Karl und Sophie, oder die Physiognomie.
 Die Römer in Deutschland.
 Rudolph von Felseck.
 Die Raubvögel.
 Rosalia von Felsheim.
 Skitzen der rauhen Sitten unserer guten Voreltern.
 Sophie der gerechte Fürst.
 Der schöne Lieutenant.
 Die Strelitzen.
 Scheinverbrechen.
 Der Schmuck.
 Sophie Romani.
 Simson.
 Scheinverdienst.
 Der Sonnenwirth.
 Die Schule der Väter.
 Thusnelde.

Die Tochter der Natur.
 Das Testament.
 Der Teufel, ein Hydraulikus.
 Verbrechen aus Enrsucht.
 Die väterliche Rache.
 Viktorine.
 Und er soll dein Herr seyn.
 Der verlohrne Sohn.
 Wer war wohl mehr Jude?
 Wülfig von Stubenberg.
 Die Wölfe unter der Heerde.
 Weiberehre.
 Waldemar.
 Es giebt doch noch treue Weiber.
 Der letzte Graf von Toggenburg.
 Friedrich, der Rächer.
 Ferdinand und Elise.
Graf Benyovszky.
 Graf von Santa Vechia.
 Alzuscharf macht schartig.
 Männerschwäche und ihre Folgen.
 Maria Theresia.
 Die Deutschen unter den Muselmännern.
 Die Eroberung von Valenciennes.
 Die Kohlenbrenner im Eichthale.
 Don Karlos.
 Kaspar der Thoringer.
 Der Rauchfangkehrer.
 Die Schweden in Bayern.
 Graf Warwick.
 Beverley.
 Adellungen.
Don Juan.
 Hans Dollinger.
 Fust von Strohnberg.
 Der Lüderliche.

Gianetta Montaldi.

Konstantin v. Paraszkovitz¹⁾
Schauspielunternehmer in Oedenburg“.

Kuntz Kristóf 1813. évi műsora :

„Ad. Nr. 2204/2782/813. Verzeichniss derer Schau- und Singspielen, welche vom October a. c. an, den Winter hindurch in dem K. Städtischen Theater zu Oedenburg dargestellt werden sollen.

Die Krankenwärterin, Lustspiel.

Der Brautkranz, Trauerspiel.

Die Monathzimmer, Lustspiel.

Deutsch Treue.

Omosis, Joseph in Egypten, Drama.

Zriny, Trauerspiel.

Arete, oder Kindestreue. Schauspiel.

Alles mit Anstand. Lustspiel.

Die beyden Britten auf Malabar. Schauspiel.

Johann Faust, Erfinder der Buchdruckerkunst. Schauspiel.

Alkalde von Molorido. Lustspiel.

Johann Stasmer, Schauspiel.

Heinrich der IV. „

Mittel und Wege. Lustspiel.

Mutterliebe und kindliche Pflicht. Schauspiel.

Thu nicht gut. Lustspiel.

Ein trübes Wölckchen am Ehestandshimmel. Lustspiel.

Unverhofft kommt oft. Lustspiel.

Fehlgeschossen. Lustspiel.

Selbstgefühl. Schauspiel.

Der Dichter und Schauspieler, Lustspiel.

Der leichtsinnige Lügner, Lustspiel.

Missbrauch der Gewalt, Schauspiel.

Krakus, Fürst von Krakau. Schauspiel.

¹⁾ Fasc. XXIV. Num. 9. p. r.

Elisene. Schauspiel.
 Sebastian, der Unächte. Lustspiel.
 Die Schuld. Schauspiel.
 Standesproben. Lustspiel.
 Die Pflegesöhne, Trauerspiel.
 Die Nachtmusik. Lustspiel.
 Der rechte Arzt. „
 Die Masken. „
 Das Kreutz an der Ostsee. Drama.
 Alte Liebschaften. Lustspiel.
 Thal von Almeria. Schauspiel.
 Licht und Schatten. „
 Das getheilte Herz, Lustspiel.
 Weiber von ehemals und Mädchen von heute. Lust-
 spiel.
 Der Nachtwachter. Lustspiel.
 Das Deklamatorium im Krähwinkel. Lustspiel.

* * *

Johann von Paris, Oper.
 Johann von Wieselburg, Oper.
 Vestalinen, Oper.
 Cyrus, Oper.
 Fanchon, das Leyermädchen, Oper.
 Camilla, Oper.
 Don Juan, Oper.
 Maria Montalban, Oper.
 Lodoiska, Oper.
 Griselda, Oper.
 Rosetta, das Hirten Mädchen, Oper.
 Die Weiberkur, Oper.
 Die steinernen Brüder im Blutwalde, Oper.
 Die vornehmen Wirthe, Oper.
 Das Narrenhaus, Oper.
 Capitain Cook, Oper.
 Ostade, Oper.
 Pfändung und Personarrest, Oper.

Macbeth, mit Musik von Gallus.

Am ersten Weihnachtstage }
Am Palmsonntag } im Theater ein Oratorium.

Oedenburg den 19. July 1813. unterthänigster, gehorsamster Diener Christoph Kuntz, Theater Directeur m. p.⁽¹⁾.

Látjuk ezekből, hogy a soproni színház repertoárja a 18. század végén s a 19. század elején elég változatos és gazdag volt. A szindarabok és szerzőik jó részét ugyan nem igen ismerjük, de általánosságban tudjuk, hogy leginkább Iffland, Kotzebue és Meisl drámái, valamint Schickaneder énekes játékaik voltak a közönség kedvencei, nálunk csak úgy, mint Pozsonyban, Pesten vagy Temesváron. Egyes darabok közkedveltségének és elterjedésének eleven példája, hogy a bemutatott két műsor több darabját, a „Scheinverbrechen“, „Der verlorne Sohn“, „Allzu scharf macht schartig“, „Alles in Uniform für unseren König“ című drámákat, az utolsót a király születése napja előestéjén (febr. 11-én) 1802-ben Rünner Xavér Ferenc, színi direktor, Temesváron is előadatta¹⁾.

A színházi helyárakat az első soproni színházi szerződések nem állapítják meg, valószínűleg azért, mert az első bérlők tulajdonképpen csak vállalkozók s ezek határozhatták meg külön szerződésben az általuk felfogadott színi direktorokkal a belépő díjakat. Pejachevich gróf beadványaiból tudjuk csak, hogy egy I. em. páholy bérlete 16 előadásra 12 frl, egy II. emeletié pedig 10 frt, első oszt. földszinti hely (noble parterre) egy előadásra 20 kr., II. oszt. 12 kr., karzati hely 7 kr. A színház direktorok eleinte egy-egy előadásért 2 frtot, később már 3 és 4 frtot fizettek.

Mikor a Pejachevich-féle első szerződés 1804-ben lejárt, a gróf a kaszinót megvételtre felajánlotta a városnak,

¹⁾ Fasc. XXIV. Num. 427. c.

¹⁾ Dr. Berkeszi István: „Temesvár színészete a XVIII. században“. (Tört. és rég. értesítő. XIV. évf. I. és II. füzet. Temesvár, 1898. 17., 18., 19. 1.)

újabb 10 évi szerződésének lejárta előtt pedig, 1813-ban kínálatát megismétli, mert betegeskedése miatt a színházat továbbra is kibérelni egyáltalában nem hajlandó.

A város a kaszinót hosszas tárgyalások után 1814-ben 60.000 frtért megvette és Pejachevich Károly gróf 1815. évi április 1-én bekövetkező halála után a kaszinóra is, meg a színházra is, külön-külön pályázatot hirdetett¹⁾.

Az 1815. évi május 31-én tartott versenytárgyaláson csak egy jelentkező akadt, *Kübler János Ferdinand*, győri szinigazgató, aki 500 frt bért kínált s ezért a színházat egy évre meg is kapta²⁾.

Már az ő szerződésébe a városi tanács felvétette a megállapított helyáratokat és pedig: egy I. em. páholyért 3 frtot, II. emeletért 2 frtot, zártszékért 36 krt, földszintért 24 krt és karzatért 12 krt. Egy I. em. páholy bérlete 14 előadásra 16 frl, egy II. em. páholyé 14 frt. Az előadás kezdete mindig 6 vagy 6^{1/2}, vége 9 órakor.

A helyáratok emelését megindokolta az alig befejezett francia háború, mely után igen nagy lett a drágaság. Mégis Kübler még bérletének megkezdése előtt újabb helyáremelést kér s a tanács tekintetbe véve az életszükségletek még mindig fokozódó áremelkedését, megengedi, hogy a zártszék ára a szerződésileg megállapított 36 krból 40 krra, a földszint 24 krból 30 krra, a karzat 12 krból 15 krra felemeltessék. I. em. páholy bérlete 14 előadásra 19 frt, II. emeletié 16 frt.

A következő 1816. évben *Hoch Lipót*, pápai direktor kapja meg a színházat 700 frtért és a tanács hivatkozással a nagy drágaságra, neki is újabb helyáremelést engedélyez. A zártszék ára most 48 kr., a földszint 36 kr., a karzat 18 kr., I. em. páholy bérlete 14 előadásra 22 frt, II. em. páholy 18 frt.

1817-ben és 1818-ban ismét *Hoch Lipót* a bérlő, az első évben 400 frt bérért konkurrens nélkül, a második

¹⁾ ²⁾ Fasc. XXV. Num. 1783.

évben 600 frtért. De már 1819-ben csak 200 frtot ígér s így vele szemben győztes 300 frttal *Friese Dávid Frigyes*.

Friese utódja 1820-ban *Bubenhofen József*, horvátországi színigazgató, aki az első évben 320, a következő három évben pedig 360 frt bért fizetett. Ugyanő 1824-ben ismét 3 évre megkapja a soproni színházat, de 1825-ben meghalt. A város engedelmével utolsó évi bérletét átvette özv. *Hold Erzsébet*.

1826-ban *Willi Mihály* és *Hold Ágoston* a soproni színház bérlői 180 pengő forint (450 bécsi értékű frt) évi bérért¹⁾, 1827-ben *Hoch Lipót* 300 pengő forintért, 1828-ban ismét *Willi Mihály* és *Hold Ágoston* három évre 187 p. frtért, majd 1831-től 1841-ig ugyanazok évi 140 p. frt évi bérért.

Az 1841. évben egészen új korszak kezdődik a soproni színészet történetében, mert ez évben nyílt meg a soproni új színház.

* * *

A szárazmalomból lett s a belváros egyik szegletébe eldugott régi színház bizonyára már régóta nem felelt meg a soproni közönség izlésének és igényeinek. Kiviláglik ez abból is, hogy a legelső kínálkozó alkalommal a színház kérdése mindjárt napirendre került.

Szomorú esemény adta ezt az alkalmat. 1834. évi október hó 2-án délben Proszvimmer Ferdinand kovácmester házában, a Hátulsó-utcában (ma Ó-gabonátér 50) tűz támadt, amely a szélről segítve, a mondott utcában s a kaszinó terén (ma Petőfi-tér) 16 házat hamvasztott el. Kigyulladt és egészen rommá égett a városi kaszinó is. És mikor a község tanácsa már november havában a kaszinó újjáépítésének kérdését tárgyalja, azonnal szóba került egy új, nagyobb és megfelelőbb színház felépítése is.

¹⁾ Eddig a színházbérek mindig bécsi értékben számítottak, de ezentul pengő pénzben értendők. Egy bécsi értékű forint 40 pengő értékű krajcárnak felel meg, vagyis a pengőérték harmadfél-szer akkora, mint a bécsi érték.

Az új színházra sóvárgó közérzés legfőbb tolmácsa Vághy Ferenc, Sopron városának az időben érdemes bírāja, majd polgármestere, aki az 1832/6-iki pozsonyi országgyűlésen városunkat képviselte. Pozsonyból írja tehát a városi tanácshoz leveleit, amelyekben azt hangoztatja, hogy a kaszinó újjáépítését új színház létesítésével kellene összekapcsolni.

A tanács magáévá is teszi az eszmét és már 1834. évi nov. 28-án színház- és illetve kaszinó-építési bizottságot küld ki, amelynek élén Neumayer János, városi tanácsos, állott.

E bizottság szakértő tagjai Löszl Ferenc, bécsi mű-építész és Stampf Ferenc, kismartoni hercegi építész, akik az újonnan építendő kaszinóra és színházra többféle tervet készítenek.

Hosszas tárgyalások és tanakodások után végre is az építési bizottság a tanáccsal egyetértőleg abban állapodnak meg, hogy az új kaszinót a régi helyére, az új színházat pedig a kaszinókert előtti szabad térre építsék.

Igy az új kaszinó a régi helyén Löszl tervei szerint már 1835-ben felépült s az év nov. havában megnyitott.

Az új színház építése sokkal lassabban haladt. Azon a helyen ugyanis, a hol ma a színház áll, nagy usztató, valamikor halastó volt s ennek a végében három kis ház állott, a melyeknek tulajdonosai Trsztyánszky János, gombkötőmester, Wieser Józsa és Kern Zsuzsánna. A város megvette e házakat 4300, 5900 és 4000 frtért. De ezek a vételek s azok jóváhagyása egész két évet, a színházi tervek és részletes költségelőirányzatok pedig egy évet vettek igénybe.

Vége 1838 május 12-én felterjeszti a város minden keléssel felszerelt és hatalmas érvekkel támogatott kérvényét, mely szerint az új színház 70.086 pengő forint és 41³/₄ krba kerül. Ezt az összeget a választott község időnkénti kölcsönnel kívánná fedezni, a kölcsönt pedig évi 5000 frttal törlesztené. A községi adó (domesticum) ebből

folyólag az állami adóforint után fizetendő 8 garasra rugna, vagyis ugyanannyira, amennyit az adózók eddig is fizettek. Miután pedig dacára annak, hogy a város külön udvari ágenst díjazott, a válasz mégis késett: a város közönsége 1839 január 4-én újabb felterjesztéssel él, melyben elmondja, hogy az 1836/7 számadó év zárszámadása szerint akkor a város cselekvő vagyonát 1600 frt 40 kr, szenvedő tőkét pedig 156.607 forint $10^{8/10}$ kr képezték. Ezzel szemben 1838-ban a cselekvő vagyon 10.669 forint $45^{6/10}$ krra rugott, míg a szenvedő tőkéek 145.470 forint 49 krra leapadtak. Ugyanis a város tőkéiből visszafizettetett 930 frt $54^{5/10}$ kr, Festetics László grófnál pedig elhelyeztetett 10.000 pengő forint s a szenvedő tőkéből törlesztetett 11.136 frt $21^{8/10}$ kr; ehhez járul, hogy a f. évben ismét 11.000 pengő forint helyeztetett el Festetics grófnál, úgy hogy a város jelenleg 21.669 frt $45^{5/10}$ kr tevőleges kapitálissal bír, vagyis 20.069 frt $5^{5/10}$ krral többel, mint amennyivel az első felterjesztés idején birt, míg a szenvedő tőke 11.136 frt $21^{8/10}$ krral megcsökkent. Ez által a város azon kedvező helyzetbe jutott, hogy a domesticumot 6 garasra leszállíthatta.

Mint ahogy azonban a város mindezek dacára sem győzte várni a magyar kir. udvari kamara legkegyelmesebb leiratát, 1839 július 19-én felségfolyamodással él, melyben elmondja, hogy tudomása szerint az udvari kamara referense azt akarja indítványozni, hogy a város színházának felépítése az 1834-ben Sopronban az e célra alakult társaságra bizassék. Miután azonban a társaság feloszlott, arra kéri ő felségét, engedné meg, hogy színházukat a saját költségükön építhessék fel, hogy a három házat végre valahára lebonthassák és így az építéshez legalább még 1840 tavaszán hozzáfoghassanak.

A várva várt kamarai engedély végre 1839 december 4-én leérkezett, mely szerint megengedett, hogy a város az új színházat a kért helyen és saját költségén felépíthesse, de az építésre előírányzott összeg 64.070 frt és $45^{1/3}$ krra leszállított. A leirat külzetére jegyzett tanács-

végzés érdekes hirlapi kacsáról is tesz említést. Azt mondja ugyanis, hogy megkeresendő a pozsonyi tanács, vonassa vissza az odavaló újságban „Sopronium“ cím alatt közölt azt a minden alapot nélkülöző hirt, hogy Ő felsége a soproni színház számára a kamarális pénztárból 6000 pengő forintot resolvált volna.

1840 január 14-én a felségfolyamodásra is megjött a válasz a magyar helytartó tanács részéről, mely szerint a színház építése a kamarához beküldött tervek szerint ez oldalról is megengedtetik.

Igy történt, hogy a már 1834-ben tervezett és már 1837-ben felsőbb helyen kérelmezett színház építése végre 1840 március 16-án, Löszl Fer., bécsi műépítész tervei, szerint megkezdett. Az építésnél szükséges munkákra pályázat hirdettetett a bécsi, pozsonyi és az egyesült pest-budai újságokban és a városházán tartott árveréseken az egyes munkákat következők nyerték el: a kőmíves-munkát Hild György építész 18,176 pengő forintért, a butorokat Pettschacher János 708 p. forintért, a lakatos-munkát Scheffer János 4200 pengő forintért, az üveges-munkát Schuster Károly 262 p. frtért, a horganyfedélzet készítését Mayer János, bécsi rézműves 4000 p. frtért, a bádogos-munkát Demuth Károly, bécsi bádogos 897 p. frtért, a mázoló-munkát Leeb József 500 p. frtért, a kárpitos-munkát Bölt Antal, bécsi aranyozó és festő 680 p. frtért, az aranyozó-munkát Braun Károly 200 p. frtért, a Meissner-fűtést Piringer Ferenc, gépészmérnök 866 p. frtért, az ólomcsövezést Spittaller és fia 798 p. frtért, a szobrász-munkát Diallyer József, bécsi szobrász 600 p. frtért, a festő-munkát Geyling József, bécsi festő 1400 p. frtért, a dekorációkat Neefe Hermann budapesti festő 3249 p. frtért, a színpad asztalos-munkáját Hacky Ferdinánd 2780 p. frtért, az esztergályos-munkát Töpfer Göttlíeb 186 p. frtért, a lakatos-munka egy részét Stoye Gottlieb 1186 p. frtért, a kötélverő-munkát Cäsar H. bécsi kötélverő 552 p. frtért, az ácsmunkát Renner György 8400 p. forintért, a kőfaragó-

munkát Mechle József 9640 p. frtéért, az építő-asztalos-munkát Zeilermeyer Mihály, bécsi asztalos 3704 p. forintért, a kövezési munkát Kammerer István 74 frtéért, (a kövek ára 753 frt) a dekorációhoz szükséges asztalos-munkát Láng János 672 p. frtéért. Azáltal, hogy a város az egyes árveréseken, tekintetbe véve az illető iparosok garancia képességét, csakis a legolcsóbb ajánlatokat fogadta el, az összes munkák árából sikerült még 331 frt. $29\frac{7}{10}$ krt megtakarítania. De, amint az nagyobbbszerű építkezéseknél mindennapi dolog, itt is az építés előhaladtával mindig újabb költségek merültek fel, melyekre előre számítani nem lehetett, úgy, hogy az új színház végre is 9319 frt $11\frac{53}{60}$ krral többbe (összesen körülbelől 74,000 p. frtba) került, mint amennyit a magyar kir. udv. kamara engedélyezett. Azért a város a színházépítő-bizottságnak 1842 május 13-án kelt részletes végjelentése alapján 1843 január 4-én kelt felterjesztésével a költségelőirányzatnak ezen nagyobbmmérvű túlhaladását jóváhagyni kéri. A magy. kir. udvari kincstár tanácsa a Meissner-fűtés által az alatt még felfszaporodott 9411 frt feles kiadást 1845 július 16-án kelt leiratával helyben hagyja.

Hogy a város a színházat legalább 1841 október havában megnyithassa, már 1840 nyarán összeállítja a pesti, budai, bécsuihelyi és pozsonyi színházi szerződések alapján saját színháza számára a szerződési feltételeket s azokat 1840 október 2-án kelt magyar feliratával (eddig a feliratok kizárólag latinul szerkesztvék) megerősítés végett felterjeszti. A m. kir. udvari kamara jóváhagyó válasza 1840 december 16-án kelt. A szerződés legérdekesebb pontjai, hogy a bérlő csak egy aranyat fizet és, ha magyar társulat akar játszani, köteles lesz ennek legalább hetenként 2 napot átengedni. Pályáztak a színházra: a pécsi, zágrábi, nagyszombati, bécsuihelyi, győri, a régi soproni, a budweisi és a bécsi józsefvárosi színházak igazgatói s ezek közül a soproni új színház igazgatását Pokorny Ferenc, eddig a bécsi cs. k. józsefvárosi színház bérlője s egyuttal a

pozsonyi és badeni színházak igazgatója, kapta meg. A három évre szóló szerződést az udv. kamara 1841. február 17-én kelt leiratával erősíti meg.

A soproni új színház 1841. évi október 9-én nyílt meg.
Az első előadás színházi jelentése így hangzik:

„Eröffnung des neu erbauten Theaters in der königl. Freistadt Oedenburg.
Heute Samstag den 9. Oktober 1841.

Erste Vorstellung

unter der Direction des Franz Pokorny.

DIE TEMPELWEIHE.

Ein Prolog von Herrn M. G. Saphier, die Musik dazu von Hrn. Friedrich Witt, Kapellmeister hiesiger Bühne.

P e r s o n e n :

Ein Pilger	Hr. Regisseur Kramer
Ein Genius	Dlle. Axfeld.
Die Kunst	Dlle. Graff.

Dem Prologe geht voraus:

Fest-Ouverture.

Komponirt von Hrn. Emil Titl, Kapellmeister am k. k. priv. Theater in der Josephstadt.

Hierauf: **Norma.**

Grosse lyrische Oper in 2 Aufzügen, nach dem Italienischen des F. Romani, von J. R. von Seifried. Musik von Bellini. Die Decorationen sind durchaus vom Theater. Decorateur Hrn. Neefe, ganz neu gemahlt.

P e r s o n e n :

Sever, römischer Proconsul in Gallien	Hr. Sadorffy.
Orovist, Haupt der Druiden	Hr. Binder.
Norma, seine Tochter, eine Seherin	Dll. Dielen.
Adalgisa, Dienende im Tempel Irmensuls	Dlle. Corradori.
Clotilde, Norma's Freundin	Dll. Hofstetter.
Flavius, Sever's Begleiter	Hr. Haag.

Ort der Handlung: Gallien, der Heilige Hain und der Tempel Irmensuls.

Tägliche Eintrittspreise in Conventions-Münze :

Eine Mittelloge im ersten Rang	3 fl. — kr.
Eine Seitenloge in ersten Rang	2 fl. 30 „
Eine Parterre-Loge	2 fl. 30 „
Eine Loge in zweiten Rang	2 fl. — „
Ein Sperrsitz in Parterre	— fl. 24 „
Ein Sperrsitz in zweiten Rang	— fl. 24 „
Eintritt in das Parterre	— fl. 16 „
Eintritt in den zweiten Stock	— fl. 14 „
Eintritt in den dritten Stock	— fl. 8 „

Hoher Adel, löbl. k. k. Militär, Verehrungswürdiges Publicum!
Ihrer Gnade und Gewogenheit empfiehlt sich Der ergebenster Fr. Pokorny.
Theater-Unternehmer.

Die Kassa wird um 5 Uhr eröffnet. Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

Um allen Störungen vorzubeugen, werden die Eigenthümer der Sperrsitze ersucht, sich etwas früher als gewöhnlich einzufinden.

Auf hohe Anordnung ist die Zu- und Abfahrt zum Theater durch das städtische Casino nicht gestattet.

A német színészet bérloői az új színházban: Pokorny után 1843—1845-ben *Megerle Vilmos György*, 1846-ban *Roll Ágost Antal*, 1847—1852-ben *Kottaun Lipót*, 1853-ban *Stöckl Ferenc*, 1854-ben ismét *Roll Ágost Antal*, 1855—1867-ben *Kottaun Lipót*, 1868—1870-ben *Haag Károly*, 1870—1876-ban *Ludwig József*, 1876—1879-ben *Raul Manó*, 1880-ban két hónapig *Verstl Rudolf*, 1881-ben *Dorn Frigyes*, 1882-ben *Fritsche Gusztáv*, akinek társulata 1883-ban *Romani* vezetése alatt folytatta az előadásokat, 1884—1887-ben *Cavar Alfréd*, 1888-ban tavasszal *Dorn Frigyes és Sturm*, akikkel a szerződés felbontatott, de társulatuk egy konzorcium vezetésével befejezte idejét, 1888 őszén *Moser Ottilia*, 1889—1891-ben *Strassmayer Lipót*, 1892—1898-ban *Schreiber Alfréd*, 1899—1900-ban *Ruszt József*, 1901-ben *Wiedemann Henrik*, 1902—1905-ben *Blasel Pál*, 1906—1907-ben *Schmidt Gusztáv*, 1908—1909-ben *Kottow János*.

Az 1841-ben épült színház, amely ma már szintén csak a múlté, egész 68 éven át szolgálta a soproni közön-

ség művészi igényeit. Különösen élete első 30 évében valóságos mintaintézet volt. A közönség szívesen és tömegesen látogatta s a bérlőknek is megvolt az ő szép anyagi és erkölcsi sikerük. Ludwig József színigazgató (1870—1876) kezdi meg a bérlők sorát, kik mindig fokozódó nehézségekkel küzdenek. Korunk látványosságai darabjai, különösen az operett-ujdonságok, az általános drágaság s ezzel karöltve a fokozódó kezelési költségek annyira felszaporították a színházigazgatók fizetési kötelezettségeit, hogy a helyárok ismételt felemelése dacára mindig nehezebben tudnak szerződési kötelezségeiknek megfelelni. Tetézte a bajt az elkényeztetett közönség tulságos igénye s épen Ludwig idejében az 1873. évi pénzválság, amely kevés városra nehezedett olyan súlyosan, mint éppen Sopron városára.

E bajok orvoslására a város 1873-ban megalakította a színházbizottságot, amely az 1885-ben megalakult színpártoló egyesülettel együtt az elmúlt évtizedekben a színház fenntartása körül igen áldásos működést fejt ki.

A magyar muzsának szentelt külön fejezetben meg fogjuk látni, hogy a német színészetnek már a múlt század nyolcvanas éveiben az volt a legnagyobb baja, hogy lassan bár, de mindig jobban és szebben megmagyarosodtunk. Megfordult a kocka. Ma a német színészeté az a nem fényes vendégjog, amelyet évtizedeken át nem igen bőségesen nyújtott a magyar muzsának.

1867-ben gázvilágítást kapott a soproni színház és 1853-ban, amikor a városi kaszinó a katonaság elszállásolására lefoglaltatott, a színház lett a város bálterme is 1872-ig, amikor a mai kaszinó megnyitott. Ugyanakkor a színház 34.585 frt tetemes költséggel gyökeresen kijavított.

Ami az előadott színműveket illeti, a negyvenes években leginkább Nestroy, Birch-Pfeiffer Sarolta, Bauernfeld és Raimund színművei szerepelnek, egyszer adatott Lessing „Bölcs Náthán”-ja és Dumas egy régiebb drámája. Igen

érdekes azonban, hogy ismételve adatik német átdolgozásban Szigligeti „Szökött katoná“-ja és „Két pisztolya“, valamint Vachott Imre után „Landtagsquartiere“, mely alkalmakkor a dalokat, a mint azt a színlap külön kiemeli, mindenkor magyarul énekelték.

Az ötvenes évek elején színpadunk még mindig Nestroyt és felsorolt társait uralja, de gyakran szerepelnek azonkívül Kaiser Frigyes, Polz Ottmár, Holtei, Bäuerle, Prechtler, Raupach, Wilhelmi, Halm színművei. Akkor lép fel először a modern dalmű is, melyet leginkább Donizetti, majd Flotow, kinek „Márhá“-ja igen gyakran adatik, Bellini, Verdi, Meyerbeer és Auber képviselnek, sőt magyar zeneszerző is szerepel már az 1852. évi műsorban, Császár György, „A kunok“ című operájával, 1855/6-ban a már említett színműírók mellett gyakori Angely, Roderich Benedict, Langer, Mosenthal, Told, Laube, Castelli, Töpfer, Görner, Lewald, Marr, Haffner, Hopp, Blum, Kaiser, Bittner, majd 1857/8-ban Berg, Berla, Elmar, Elz, 1859-ben Gutzkow, Duffek, Feldmann, Schikh, Schönau, Mirani. 1855-ben adatik először „Hamlet“, 1856-ban „Othello“ abból az alkalmából, hogy a londoni Royal-Princess színház egyik művésze, Sir William Luez itt vendégszerepelt. Schiller ugyanakkor már négy művével szerepel: „Die Räuber“, „Don Carlos“, „Cabale und Liebe“ és „Die Jungfrau von Orleans“. 1858-ban adatott egyszer: „Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand“ Göthetől. Ugyancsak az ötvenes években hozatik először színre a modern francia dráma: Dumas „Pariser Sitten“, „Ein natürlicher Sohn“, Scribes „Adrienne Lecouvreur“, „Ein Glas Wasser“ stb. Az előadott operák szerzői nagyobbreszt ismét Donizetti, Flotow, Bellini, mellettök Rossini, Weber, Halevy, Balfe s a magyar Doppler és Császár. Érdekes, hogy 1856-ban az idevaló színház egy művésze magyarra fordít egy német darabot „Korcsmai kaland“ címen és ezt választja jutalomjátékául. 1857-ben nem adattak operai előadások; helyöket az énekes bohózat és életkép pótolják. Gyakoriak azonkívül az 50-es években

is Szigligeti, Szigethi és Hegedüs Lajos fordított művei.

A hatvanas évek ujdonságai: Hermann, Adolphi, Grün, Flamm, Mautner, Devrient, Röder, Bittner, Rosen, Gottschall, Grillparzer, Weilen, Gottleben, Werner, Sardou, Dumas, Meilhac és Halevy újabb művei. Akkor honosodik meg szinpadunkon az operette is; 1860-ban adatik először Offenbach: „Die Zaubergeige“, „Das Mädchen von Elisonzo“, „Die Savoyarden“ és Kreutzer: „Das Nachtlager in Granada“, Suppé: „Das Pensionat“ stb. 1864-ben kerül először színre Offenbach: „Orpheus in der Unterwelt“, 1866-ban Klerr: „Die schöne Müllerin“, 1867-ben Offenbach: „Die schöne Helena“, 1868-ban Offenbach: „Blaubart“ és 1869-ben Offenbach: „Die Grossherzogin von Gerolstein“, Az operák közül most is leggyakoribb „Mártha“, „Der Freischütz“, „Troubadour“, „Norma“, „Lucia von Lammermoor“, „Lucrezia Borgia“, „Robert der Teufel“, „Ernani“, „Zampa“, „Die Jüdin“, „Preziosa“, „Barbier von Sevilla“, „Der Profet“. Valóban, Kottaun többet nyújtott, mint amennyit mai színigazgatóink képesek nyújtani. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Kottaun Lipót a soproni városi színháznak egyik legderékabb színigazgatója volt.

A hetvenes évekből megjegyzem, hogy 1870-ben adatott először Offenbach: „Pariser Leben“ és Dumas: „Die Dame mit den Kamelien“: 1871-ben szerepel először Bukovics, Fuchs, Girardin, Boildieu neve. 1872-ben kerül színre első ízben Nicolai: „Die Lustigen Weiber von Windsor“, Offenbach: „Die Prinzessin von Trapezunt“ és Hopp: „Morilla“. 1873-ban az ujdonság „Tricoche u. Cacolet“ és Jonas: „Javotte“. 1874-ben adatik először Lecoque: „Angot“ és 1875-ben Strauss: „Fledermaus“, 1876-ban Giroflé-Girofla, 1877-ben Suppé: „Fatinitza“.

A 80-as és 90-es évekből nincsenek színházi hirdetésem, az elmúlt 9 év repertoárja pedig olyan közel esik a maihoz, hogy jellemzése szinte felesleges.

A német színház nevezetes napjairól csak elszórt adataim vannak. Így egy 1843. évi szinlap azt hirdeti, hogy

Liebhart Lujza, az európai hírü és soproni származásu énekművésznő 1843 május 2-án a soproni színház deszkáin lépett fel először nyilvánosan Meyerbeer: „Die Ghibellinen in Pisa“ című nagy operájában, mint „Azzo, Page der Fürstin“. Azt mondja a szinlap: „Dlle Liebhart wird als ersten theatralischen Versuch in oben angezeigter Parthie aufzutreten die Ehre haben“. Ugyanő 1855-ben és 1856-ban is, mint már híres színésznő, vendégszerepel a soproni színházban.

A soproni német színház egyéb nevezetes vendégei: 1857 dec. 15-én *Nestroy János*, 1858-ban *Devrient Frigyes*, *Kirschner* és *Bognár* énekművésznők, 1862-ben *Lewinsky* és *Wagner*, 1863-ban *Haitzinger*, *Wolter* és *Reichl* színésznők, 1864-ben *Sonnenthal*. 1865-ben *Meixner*, 1867-ben *Baumeister* és *Nornek*, 1879-ben *Knaack Vilmos* stb.

* * *

A német színtársulatokkal 1841 óta kötött szerződések egyik pontja világosan kimondja, hogy, ha magyar társulat akarna a soproni színházban játszani, a német direktor köteles ilyennek hetenként legalább 2 napot átengedni. Igen valószínű tehát, hogy már 1841 előtt is gyakrabban járhatott nálunk magyar társulat. — Biztos adatunk mégis csak arról van, hogy a negyvenes években ismételve adják a német színpadon Szigligeti „Szökött katonáját“ és „Két pisztolyát“, valamint Vachott Imre „Landtagsquartiere“ című színművét s ilyenkor a dalokat, amint azt a szinlapok külön hirdetik, mindig magyarul énekelték. Az 50-es években is Szigligeti, Szigethi és Hegedüs Lajos fordított művei gyakoriak. Már 1852-ben szerepel Császár György „A kúnok“ operájával és 1858-ban Doppler Ferenc „Ilka“ dalművével, melynek egyes részeit Ludwig színész magyarul énekelte.

Az első magyar színigazgató, akiről biztosan tudjuk, hogy a soproni színházban játszott: Gocs Ede, győri dalszíni igazgató, aki 1846 nyarán és 1847-ben, a magyar orvosok és természetvizsgálók soproni nagygyűlése idejében járt

nálunk. 1850-ben *Kálozdy János* magyar nemzeti zene-társulata hangversenyez színházunkban, 1851-ben pedig *Laczkóczy Ferdinánd*, az erdélyi nemzeti színház igazgatója tart itt előadásokat.

Ez időtől 1860-ig, tehát a Bachkorszakban nem járt magyar szintársulat Sopronban.

1860. évi április és május havában *Hidassi Elek*, vállalkozó színigazgató játszik a soproni színházban. Maga mondja, hogy szívesen fogadták és kedveztek neki. Azért 1861-ben, amikor Kottaun, a német színigazgató, bérlete lejárt, arra kéri a várost, hogy a téli idényre ezentul magyar szintársulatnak és pedig neki engedje át színházát. A város ugyan nem teljesíti ezt a kérését, de „mert tapasztalta, hogy a nemzeti színészet itt nagy rokonszenvre talált“, bizottságot küld ki, amely javaslatot tegyen aziránt, hogyan lehetne a színházat, tekintettel nemzeti színészetünk méltányos igényeire, bérbe adni? *Ez a magyar színészet első kísérlete arra, hogy városunkban állandó otthont biztosítson magának.* A bizottság érthetetlenül vagy nagyon is érthetően azt indítványozza, hogy a német színházbérő a színházat hetenként kétszer átengedni tartozik, ha rendes magyar társulat a téli idényben játszani akar. A tisztajövedelem egy negyede azonban a bérőé és ha ismételtelen nem volna tisztajövedelem, akkor a magyar társulat engedélye megszűnik. Csak, ha a német társulat nem játszik, akkor köteles a színházat a magyarnak ingyen átengedni. Vagyis a bizottság nagyjában ugyanazt javasolja, ami a színházbérő szerződésében már régóta ugyis benne volt. A város akkor még nem akart állandó magyar színházat.

1861-ben *Hubai Gusztáv* szept. 1-től okt. 1-ig játszik társulatával színházunkban. Vállalkozása kudarccal végződött, mert szept. végén segílyt kér a várostól, hogy becsülettel mehessen állomáshelyére, Győrbe. Szereplése arról is nevezetes, hogy okt. 5-én a katonai parancsnokság (Minutilli tábornagy) átír a városhoz s azzal fenyeget, hogy karhatalommal fogja megakadályozni, ha még egyszer olyan

darab adatnék elő, amely a császári kormányt sérti. A város pedig erre rögtön felír a helytartó tanácshoz, elpanaszolja, hogy sem Kottaun, sem Hubai nem vétettek a fennálló szabályok ellen s azért kénytelen a katonai parancsnok hivatlan és törvénytelen beavatkozását a kormányhatóságnak bejelenteni és orvoslást kérni. Persze nem igen kapott, mert a helytartó tanács csak annyit felelt, hogy a „Világosvári napok“ című szindarabot izgató tartalma miatt előadn nem szabad.

1862-ben *Szigeti Imre* társulata tart Sopronban magyar előadásokat, 1863-ban *Reszler István*, a debreczeni színház igazgatója máj. 1-től jul. 30-ig. Az utolsó előadás tiszta jövedelmének egy negyedét (22 frt 88 kr) az ev. torony-építési alap javára engedi át. Az ő társulata játszotta a „II. Rákóczy fogsága“ című drámát is, amelyet a helyt. tanács jul. 16-án kelt leiratával *egy időre* előadatni nem enged. Ugyanez év okt. havában 3 törpe: Jean Piccolo, Jean Petit és Kiss Józsi játszanak a soproni színházban, akik Pesten, Pozsonyban, Wienben, Badenben és Wiener-Neustadtban nagy sikerrel produkálták magukat.

1864 és 1865-ben *Szigeti Imre*, pécsi szinigazgató, 1866-ban *Bényei István*, kanizsai igazgató kapják a tavaszi magyar szezont.

1867-ben *Szerdahelyi Kálmán* a pesti nemzeti színház művészeivel júliusban egy hétig nagy hatással és telt házzal tart itt előadásokat.

1868-ban és 1869-ben *Latabár Endre* kassai igazgató igen jó hírű társulata játszik máj. 1-től kezdve 2 hónapig, 1870—1872-ben *Kocsisovszky Justin*, győri igazgató, 1873-ban *Áradi Gerő*, 1874-ben *Némethy György*, 1875-ben *Némethy Borcsa*, 1876-ban *Vezéry Ödön*, 1877-ben *Mannsberger Jakab*, 1878-ban *Geröfy Andor*, 1879—1881-ben *Beödy Gábor*, 1882-ben *Bogyó Alajos*, 1883—1886-ban *Jakab Lajos*, 1887—1892-ben *Somogyi Károly*, 1893-ban *Makó Lajos*, 1894—1896-ban *Komjáthy János*, 1897—1898-ban *Dobó Sándor*, 1899-ben *Szalkay Lajos*, 1900-ban *Somogyi*

Károly, 1901—1902-ben *Deák Péter*, 1903—1904-ben *Szendrey Mihály*, 1905-től máig és illetve szerződésileg 1911-ig *Nádasy József* a soproni színház magyar igazgatói.

A Hidassi-féle 1861. évi első kísérletet, hogy a magyar muzsa Sopronban állandó otthonra találjon, 1874-ben követte a másik, amely Péccsel kívánt e célra szövetkezni. Az volt a terv, hogy Sopron és Pécs 8 hónapos szezonra együtt tartsanak fenn egy jó magyar és német társulatot, amelyek a két városban felváltva 4—4 hónapig játszanának. De sem ez, sem az 1881-ben tervezett pozsonyi szövetkezés nem sikerült, mert be nem vallott okokon kívül mindig utjában állott a német színi direktorral kötött és még le nem járt szerződés. 1879—1881-ben a győri színpártoló egyeslet Beödy Gábor jeles társulatát küldi évenként Sopronba. A magyar színészet 1885-ig kénytelen volt megelégedni azzal, hogy évenként husvét után 6—7 heti vendégjogot élvezhetett.

Az 1885. év forduló pontot képez a soproni magyar színügy terén, mert akkor kapta először a téli idény felét Jakab Lajos, magyar színigazgató, és pedig 1885 okt. 1-től dec. 31-ig. Nagyon érdekes, hogy a városi közgyűlés 27 szóval 22 ellen tulajdonképen azt határozta, hogy az 1885/6. évi egész téli idényt magyar szintársulatnak engedi át s e határozatot a m. kir. belügyministerium helyben is hagyta. Még a pályázat lejárta előtt azonban a közgyűlés határozatát oda módosította, hogy a téli idénynek csak első felét engedi át a magyar színészetnek, „mert a magyar színészet helyben egész télen nem tarthatja magát s a nagyobbbrészt német ajku polgárság jogosan követelheti, hogy német színelőadásokat is élvezhessen“¹⁾

A magyar színészetre nézve végre is városunk 1886-ban Győrrel lépett egyességre olyan formán, hogy a két város közös magyar társulatot tart fenn, amely váltakozva 3—3 hónapig játszik mind a két helyen. Győr hazafias

¹⁾ Polgármesteri évi jelentés 1885. 23. l.

áldozatkészséggel 1886 és 1887-ben a soproni magyar színügy dajkakorára való tekintettel, az őszi idényről Sopron javára lemondott. De már 1888-tól 1896-ig a magyar színtársulatok mindig csak a tavaszi (jan. — virágvasárnap) idényben játszottak. 1896-ban meg is szűnt a győr—soproni színi szövetség, mert Győr városa elhatározta, hogy ezentul színi idényét 6 hónapra terjeszti ki.

Ekkor Sopron egy próbaévre a székesfehérvári színházi részvénytársasággal szövetkezett, de már egy év múlva ismét Győr városával kezd tárgyalni s egy évre úgy szerződik, hogy a magyar színigazgató Győrött 1897 okt. 1-től 1898 jan. végéig tartsa előadásait és jan. havában mind a két városban működjék.

A magyar színügy végleges rendezése végett a városi tanács és színügyi bizottság 1898-ban Győr városával abban állapodtak meg, hogy a jövő évtől kezdve tartassék fenn a Győr és Sopron között ezelőtt fennállott viszony, hogy a magyar társulat 3 hónapig és pedig októbertől decemberig Győrött, a másik 3 hónapban pedig Sopronban tartsa előadásait, *három év múlva pedig Sopronban a magyar színészet önállósíttassék* s a magyar szezon okt. 1-étől kezdve ötödfél hónapig tartson.

Ezt a javaslatot azonban az 1898. évi február 25-én tartott közgyűlés 5 szótöbbséggel elvetette és megbízta a tanácsot, hogy Győrrel a status quo alapján tárgyaljon. Erre pedig Győr minden további tárgyalást beszüntetett.

Négy évi árvaság után Sopron városa 1902. jan. 31-én Pozsonnyal köt színházi egyezményt, amely szerint az 1902/3, 1903/4 és 1904/5. évi színi szezonra a két város közösen szerződött egy magyar és egy német társulatot, úgy, hogy okt. 1-től jan. 15-ig Pozsonyban a magyar, Sopronban a német, jan. 15-től pedig április 30-ig Pozsonyban a német és Sopronban a magyar társulat működjék.

1903-ban a m. kir. belügyministerium a soproni magyar színtársulatnak havonta 4000 korona segélyt engedélyezett.

1904-ben a város a Pozsonnyal kötött egyezményt felbontotta és 11597/229/904. sz. közgyűlési határozattal kimondotta, hogy a magyar színházszövetség 1905. évi okt. 1-től kezdve évenként 4 és 1 hónapig, tehát febr. 15-ig tartson előadásokat és ezzel a határozattal a város a soproni magyar színházat önállósította.

A m. kir. belügyminister ez esetre havi 3000 korona segélyt s a magyar kir. opera művészeinek havonként kétszer való fellépését helyezte kilátásba, a város pedig az új pályázati feltételekbe belevette, hogy a magyar színház igazgató világításra évi 3000 korona pénzsegélyt és ingyen fűtést kap s az ügyeletes rendőrtisztet, a nappali és éjjeli őrt, a fűtőt s a tűzoltólegénységet a város fizeti. A német színház igazgató nem kap pénzsegélyt.

1906-ban a város a magyar színház szezonját kiterjesztette minden év virágvasárnapjáig, 1907-ben pedig a törvényhatósági bizottság kimondotta, hogy az eddigi 3000 korona pénzsegély helyett 1500 korona segélyt ad egy színházi évadra a magyar színház igazgatónak, de fizeti a rendőraltisztakat s a rendőrlegénységet. Egyben elhatározta a városi közgyűlés, hogy a színház berendezésének helyreállítási költségeire a kormánytól 20.000 korona segélyt kér. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister azonban kijelentette, hogy az évi 16.000 korona segélynél többet nem adhat.

A színház átalakításának kérdése mégis azóta mindig napirenden maradt. Sürgették a színházi bizottság, egyes újságcikkek és a közönség is. Csak alkalom kellett, hogy valóság váljék a kívánságból.

Aránylag kis ok szülte az alkalmat. 1908. évi okt. 15-én ugyanis a soproni rendőrkapitányság elrendelte, hogy felsőruhát ezentúl a nézőtérre bevinni nem szabad. De mer a színház előcsarnoka fűthető nem volt, a közönség nem akart a rendőri rendeletnek megfelelni s a rendőrkapitányság kénytelen volt a színház ilyennemű átalakításáig rendeletét felfüggeszteni.

A városi magánépítési bizottság azért a színház alkalmas átalakítását javasolja s a középítési bizottság 1908. évi nov. 18-án tartott ülésében 40.000 K költséggel a városi főmérnök tervét javasolja kivitelre. Mivel azonban a szinügyi bizottság gyökeresebb átalakításokat kívánt, a városi köztörvényhatósági bizottság 1909. évi március hó 31-én 3632/107/909. sz. határozatával kimondotta, hogy a színházat 200.000 K költséggel egészen újjá átalakíttatja s az átalakítás tervezésével Medgyaszay István, budapesti műépítész, a magyar monumentális stílus ismert, uttörő művelőjét bízta meg.

A régi színház, amely 1891-ben ünnepelte 50 éves jubileumát, 68 éves korában lebontatott s a soproni állandó színpad 140-ik évében felépült az új, magyar stílusú soproni színház.

* * *

Medgyaszay Benkó István, a soproni új színház tervezője, 1877-ben született Budapesten. Atyja Benkó Károly építésztanár, anyja pedig Kolbenheyer Mór, a kedves emlékü és hírneves soproni ev. lelkésznek és költőnek leánya. — Ifjúságát a művész leginkább a Nagykunságban tölti, középiskolai tanulmányait azonban szülővárosában végzi.

1896 óta életét az építő-művészetnek szentelte. Több évi külföldi gyakorlat után 1901-ben egy pályázati tervét Wienben művészakadémiai díjjal tüntetik ki. Ennek révén nyerte el huzamosabb időre Ő Felsége házi ösztöndíját. Ugyanakkor a közös hadügyminisztérium több milliós építkezéssel bízta meg.

Elvégezve a wieni művészakadémia mesteriskoláját — az akkori világhírű Wagner-iskolát — s a budapesti műegyetemet, megtervezte a „Magyar nemzeti panteont“ s a Gellérthegy kiképzését. E művével nyerte el 1903-ban Wienben a „Gundel-Preis“ akadémiai díjat s ezt a művét vette meg később a magyar állam. Ma a „Szépművészeti muzeumban“ őrzik.

Velencei, római és berlini tanulmányai után 1904

telén végleg hazajött és Budapesten telepedett meg s itthon azóta folyton a magyar nép építőművészetét kutatja és tanulmányozza. Erre vonatkozó rajzai és jegyzetei a „Magyar nép művészete“ című legújabb művészettörténelmi munkában s a „Művészet“ folyóiratban jelentek meg.

Az 1906-ban Milánóban tartott művészeti kiállításon már teljesen magyar stílusban megépített csarnokát a nemzetközi jury aranyéremmel tüntette ki. Ugyanabban az évben újból tervezi a „nemzeti panteont“ s azt a párisi „Société des Artistes Français“ 1907. évi tavaszi szalonjában állítja ki. Az egészen magyar tárgyú és stílusú művet a sovínista francia jury „Medaille“-al tüntette ki. S a világ e legtekintélyesebb művésztestületének kitüntetésére jellemző, hogy mindazokat, akik abban részesülnek, mint a „francia művészet előkelőségeit“ a köztársaság elnöke évenként fogadja a „Palais d'Elysée“-ben és részükre ott estélyt ad.

Művészünk eddig a gyakorlati életben is mindig csak monumentális feladatok és középületek tervezésével foglalkozott. Első színházát Czernovitz számára tervezte, de ez nem épült fel. A veszprémi színházat európai körútjában Párisban tervezte meg. Alaprajza teljesen eltér az eddigi elvektől s az építésnél több egészen új találmányt alkalmazott. A színház 1908 őszén nyílt meg.

A VIII. nemzetközi építészkongresszuson Medgyaszay a színház magyar stílusú vasbeton szerkezeteiről tetszéssel fogadott előadást tartott.¹⁾

A magyar stílusról a művész maga a következőket írja :

„Az őshazából Attila és később Árpád hadai sok oly emléket hoztak Európába, amelyekről az egykorú írók, mint sajtáságos orientális művekről emlékeznek meg.

¹⁾ Irodalom: „L'Architect“, „Salon d'Architecture“, „La République“, „Echo de Paris“, „Magyar mérnök és ép.-egylet értesítője“ külön lenyomat, „Fővárosi szemle“ külön lenyomat, „Aus der Wagnerschule, Wien“, „Új idők“, „Iparművészet“, „Építő Ipar“, „Vállalkozók Közlönye“, „A ház“, „Beton u. Eisen Berlin“, „Bericht über den VIII. Architecten-Kongress Wien“, „Le Ciment Armé Paris“.

Őseink nomád élete nem fejleszthette ki a kő monumentális építő művészetét. A vezérek csak fapalotákban laktak, da azoknak keleties eredeti építésük és formában való gazdagságuk oly impozáns volt, hogy például Attila palotájáról a görög történetíró, Priscos, a legnagyobb lelkesedéssel ír. Ezek a fából való műemlékek elpusztultak. Ha az idő meg is kimélte volna őket, felégették azokat, ahogy a hadak tova vonultak. Kézzel fogható bizonyítékunk ebből a korból csak azok a műtárgyak, melyeket, mint Attila kincseit őriznek Európa muzeumaiban.

Uj hazánkban a kereszténység mindent üldözött, ami a régi pogány multból megmaradt, a nyugateurópai, különösen az olasz és germán művészi kultúra pedig elárasztotta népünket műtárgyaival és művészetével. Ezeket a folytonos harcokban elgyengült kulturális érzékkel utánozta, mert ujat alkotni a maga erejéből nem tudott. Az utánzatok nekünk teljesen idegen felfogásban, idegen gondolatvilágban fogamzott minták után készültek mélyebb művészi ambíció és őszinteség nélkül.

Azok formakincse nem tolmácsolhatja a magyar érzésvilágát, nem fejezheti ki a magyar léleknek ama mélységeit, melyek még az ázsiai pogányság őseréjét sejtetik. Nem lélekből fakadó költemények ezek, nem a hegedősök éneke, sem Petőfi lánglelke nem szólal meg azokból. Inkább oly leírásokhoz hasonlíthatók, melyeket többnyire rossz magyar fordításban a honi gyártnmány jegye alatt bécsi cikkekhez mellékelnek.

Az évszázados véres harcok ideje azonban már elmult. A nemzetek gazdasági és kulturális versengéssel küzdenek a létért. És ebben a küzdelemben megdöbbenve eszméltünk arra, hogy nincs művészi kulturánk, hogy ami volt, azt csak annak hazudták a világlátottak, és annak vallották a tudatlanok. Amelyik népnek pedig nincsen önálló kulturája, elevenen élő művészete, az a népek modern küzdelmében nem állhatja meg helyét. Művészetével hódított már az ókorban is a görög, a középkorban a francia

és ma az északi nemzetek, közöttük a maroknyi finn nép.

És mi, az ezeréves magyar nemzet, a külföldi, többé-kevésbé lelketlen utánzatokkal elárasztva és ezzel művészi érzékünkben teljesen demoralizálva élünk.

Képtelenek vagyunk-e a magunk lelkéből teremteni, képtelenek-e a magunk érzéseit tolmácsoló művészi formanyelven megszólalni?

Mikor a múlt század elején legjobbjaink irodalmunk megmentéséért küzdöttek, az az őserő vitte őket győzelemre, amely a nyugati kultúrától érintetlen magyar nép nyelvében és költészetében élt. Ez szülte Petőfi, Arany és Tompa költeményeit, melyek azóta az egész művelt világon tiszteletet és értéket szereztek a magyar géniusznak. Így fedeztük fel mi is, a magyar képzőművészet munkásai, hogy az az ősi tündöklő művészi kultúra, melyet eleink átéltek, nem veszett ki.

Csodás, mélykedélyű, fantasztikus és mégis egészen ségesen józan formakincse átöröklődött a magyar nép lelkében. Erről népünk művészete tesz tanúságot. A vasutaktól és az idegen izléstől megkimélt dunántúli falvakban, s Erdély kanyargó völgyeiben elrejtve csodás művészi érzés él a nép egyszerű fiainak lelkében.

Házaik, butoraik a régi ázsiai dicsőségről regélnek annak, aki nyitott szemmel és nyitott szívvel jár közöttük. Ezek legyenek tehát a mi tanító mestereink, tőlük tanuljunk formát, magyaros érzést és egészséges józan gondolkodást. Ezért jártam a nép között évekig, azért rajzolgattam házaikat, tornyaikat. Bámulatosan logikus, egészséges szerkezetük, bájos, keleti érdekes díszítésük sok gyönyörűséget szerzett. Legnagyobb értékük ez őseredeti voltuk: egészségesebb, formában gazdagabb, kedélyben derűsebb, mint Európa bármely más népművészete.

És ezt a kincsesbányát, amit ezer évig elhanyagoltak, sőt megvetettek, ezt tárjuk fel és ennek a kincseit csiszolva, formálva és válogatva fejlesztjük ki lassanként öntudatlanul is, a „magyar monumentális stílust“.

Ebben a stílusban épült az ugyyszólván egészen új színház.

A tervező művész 1909. évi április 13-án tekintette meg a régi színházat. Egy hónap múlva már előterjesztette terveit, a költségvetést és az építési programot, amely szerint az új színház még ez évben elkészülhet.

A nyilvános versenytárgyaláson az egyes munkákat a következők kapták meg:

1. Vasbeton, rabitz és szobrász munkát Pittel Adolf báró, Budapest.
2. Bontás és kőműves munkát Boor Nándor, Sopron.
3. Ács munkát Boor Gusztáv, Sopron.
4. Asztalos munkát Malomsoky József, Budapest.
5. Lakatos munkát Peischl Ágost és Neubauer János, Sopron.
6. Mázoló munkát Sterbencz Károly, Sopron.
7. Üveges munkát Hirschler Rezső, Sopron.
8. Bádógos munkát Trogmayer Gyula, Sopron.
9. Zománcos cserép Vögerl Alajos, Budapest.
10. Felírástos táblát Neumann Károly, Nagyvárad.
11. Vízvezetési munkát Sopron sz. kir. város vízműve.
12. Központi fűtés és szellőztetés Törs és Ormai, Budapest.
13. Hézagmentes padló Fónagy és társai, Budapest.
14. Színpadi felszerelés és gépet Pásztor János, Budapest.

A homlokzati képet sgraffito modorban Storno Ferenc, helybeli festőművész tervezte. A baloldali csoport a magyar kulturát, a középső kettő a tragédiát s a vigjátékot, a jobboldali pedig a képzőművészeteket ábrázolja.

A régi színház összes fatetőit, páholyszerkezeteit, lépcsőit, padlóit és mennyezeteit lebontották. Csak a szélső főfalak maradtak meg.

Az átépítés által a közönség tágas előcsarnokokat, folyosókat, kényelmes lépcsőket és ruhatárat nyert.

Az új színházban a régi színház 46 páholyával szemben ugyan csak 36 páholy lesz, de mindannyi igen tágas s a régi 154 ülőhely helyett az új színházban 254 ülőhely és 131 erkélyülés van. A nézőtéren tehát közel 200 emberrel több fér el, vagyis összesen körülbelül 900 néző.

A színpad új gépfelszerelésével és kellő számú öltöző és egyéb helyiségeivel a legmodernebb követelményeknek felel meg.

Akik Sopron városa 140 éves színészeti multjára büszkék, nem csalódhatnak abban a reményben, hogy a Muzsák új temploma elődjének méltó utódja lesz, hangosan hirdetve érdemes közönségünk művészi lelkesedését és jóindulatu művészi pártfogását.

E kis füzetke szerzője szerencsésnek érzi magát, hogy e kis történeti visszapillantást a város közönsége megbízásából megírhatta s azzal polgártársainak kedveskedhetik.

